

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

THEORETICAL PRINCIPLES OF CONSTRUCTION AND FUNCTIONING OF THE BUDGET SYSTEM OF UKRAINE

У статті відзначено, що бюджетна система є складовою частиною фінансової системи держави і відіграє важливу роль у формуванні національної економіки. Розглянуто засади побудови і особливості функціонування бюджетної системи України. Визначено сутність бюджету, бюджетного устрою, бюджетної системи. Розглянуто структуру та принципи побудови бюджетної системи нашої держави. Виявлено, що бюджетна система України є дворівневою: складається з державного і місцевих бюджетів. Сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України, є Зведеним бюджетом України. Також слід відзначити, що структуру бюджетної системи характеризують коефіцієнти централізації та децентралізації. Принципи на яких ґрунтується бюджетна система: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності і прозорості. Зазначено склад бюджетного законодавства.

Ключові слова: бюджет, бюджетний устрій, бюджетна система, Бюджетний кодекс, бюджетне законодавство, державний бюджет, місцевий бюджет, зведений бюджет, принципи побудови бюджетної системи.

УДК 336.1

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastuct66-30>**Бей С.О.**

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницький навчально-науковий
інститут економіки
Західноукраїнського національного
університету

Шкварук Д.Г.

викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницький навчально-науковий
інститут економіки
Західноукраїнського національного
університету

Bei Snizhana

Vinnitsia Education and Research
Institute of Economics,
West Ukrainian National University

Shkvaruk Dina

Vinnitsia Education and Research
Institute of Economics,
West Ukrainian National University

The article notes that the budget system is an integral part of the financial system of the state and plays an important role in shaping the national economy. The principles of construction and features of the functioning of the budget system of Ukraine are considered. The essence of the budget, budget system, budget system is determined. It is established that the budget system is a set of state budget and local budgets, built taking into account economic relations, state and administrative-territorial structures and regulated by law. The structure and principles of building the budget system of our state are considered. According to the form of government, Ukraine is a unitary state, and countries with a unitary form of government have a two-tier budget system, ie the budget system of Ukraine is two-tier: it consists of state and local budgets. The totality of all budgets that are part of the budget system of Ukraine is the Consolidated Budget of Ukraine. It should also be noted that the structure of the budget system is characterized by the coefficients of centralization and decentralization. The coefficient of budget centralization by revenues (expenditures) characterizes the degree of centralization of revenues (expenditures) in the state budget, and the coefficient of budget decentralization by revenues (expenditures) characterizes the degree of decentralization of revenues (expenditures), ie concentration of revenues and expenditures from local budgets. The principles on which the budget system is based are as follows: unity, balance, independence, completeness, validity, efficiency and effectiveness, subsidiarity, targeted use of budget funds, fairness and impartiality, publicity and transparency. The composition of budget legislation, which includes the Constitution of Ukraine, the Budget Code of Ukraine, the Budget Declaration, the Law on the State Budget of Ukraine, other laws governing budget relations, regulations of the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted on the basis and in pursuance of the Budget Code, Regulations of executive bodies adopted on the basis of and in pursuance of the Budget Code, forecasts of local budgets, decisions on local budgets, decisions of local state administrations, local governments.

Key words: budget, budget mode, budget system, Budget Code, budget legislation state budget, local budget, consolidated budget, principles of budget system construction.

Постановка проблеми. Досить важливою складовою фінансової системи України є бюджетна система, що забезпечує ефективне планування, виконання та контроль за формуванням доходів та витрат держави, вивчає основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин. Тому дослідження теоретичних аспектів побудови і особливості функціонування бюджетної системи нашої держави є надзвичайно актуальним питанням, адже ця основна ланка фінансової системи відіграє велику роль у функціонуванні національної економіки вцілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних засад побудови і функціо-

нування бюджетної системи України присвячені праці таких відомих науковців як О. Кириленко, В. Дем'янишина, Л. Лисяк, С. Юрія, З. Лободіної, Г. Погріщук, С. Качули, Г. Миськів, В. Андрущенко, О. Василика та інших. Проте дослідження питань щодо проблем та перспектив розвитку бюджетної системи нашої держави є постійно актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз структури та основних принципів побудови бюджетної системи України у контексті сталого розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетна система як складовою фінансової системи України відіграє важливу роль у функціонуванні

національної економіки та забезпеченні бюджетної безпеки. Доходи і видатки бюджетів, обсяг бюджетного дефіциту є важливими індикаторами стану фінансової системи держави, рівня самостійності та можливості органами державної влади і місцевого самоврядування належно виконувати визначені Конституцією України функції [1, с. 30].

У ст. 95 Конституції України зазначено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [2].

Основні засади бюджетної системи України, її структура, принципи побудови та правові аспекти функціонування визначаються Бюджетним кодексом України від 08.07.2010 року.

Бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [3].

Складовими елементами бюджетної системи є її структура, принципи побудови і організація функціонування. Структура бюджетної системи визначається бюджетним устроєм.

Бюджетний устрій – це організація та принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок між окремими ланками [4, с. 51]. Визначається формою державного устрою, в залежності від адміністративно-територіального розподілу.

За формою державного устрою Україна є унітарною державою, а країни з унітарною формою державного устрою мають дворівневу бюджетну систему – центральний і місцеві бюджети.

Адміністративно-територіальний устрій – обумовлена географічними, історичними, економічними, етнічними, соціальними, культурними та іншими чинниками внутрішня територіальна організація держави з поділом її на адміністративно-територіальні одиниці.

Відповідно до Конституції України, систему адміністративно-територіального устрою нашої держави складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села [2].

Склад бюджетної системи представлено на рис. 1.

Основними ланками бюджетної системи України є державний та місцеві (бюджет АР Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування) бюджети. У процесі проведення бюджетної реформи.

у 2015 р. бюджети місцевого самоврядування доповнили бюджетами об'єднаних територіальних громад. Об'єднані територіальні громади формуються згідно із Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5.02.2015 р. та перспективними планами формування територій громад, схвалених обласними радами. Бюджети об'єднаних територіальних громад за складом доходів і видатків прирівнюються до бюджетів міст обласного значення [1, с. 30].

Основне місце в бюджетній системі України посідає державний бюджет [5, с. 52].

Державний бюджет – це головний загальнодержавний фонд централізованих коштів, який складається з дохідної й видаткової частини та затверджується законом України на відповідний рік.

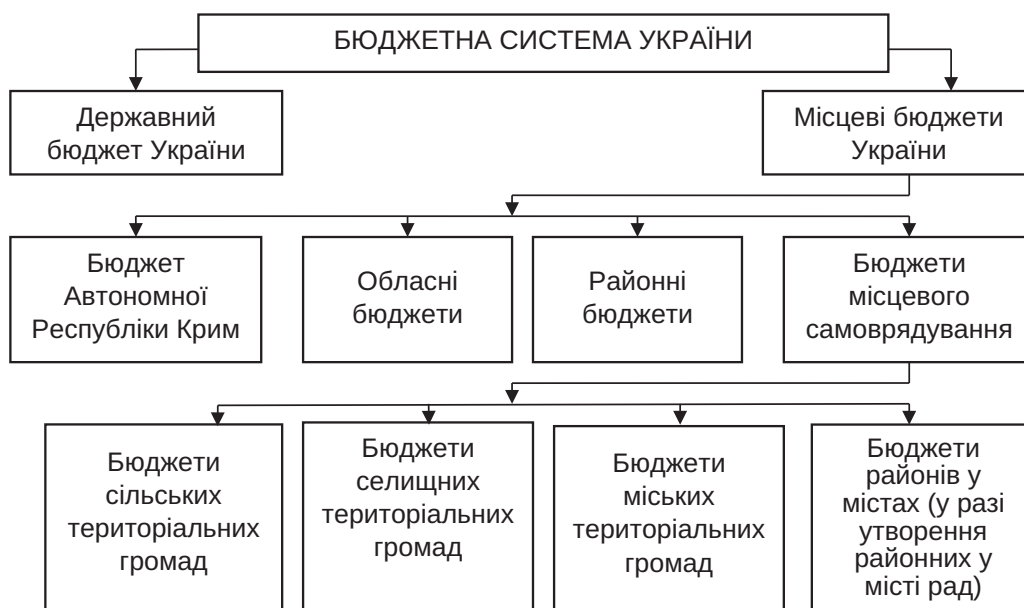

Рис. 1. Структура бюджетної системи України

Джерело: [3]

Місцеві бюджети – це централізований фонд фінансових ресурсів, необхідних для фінансового забезпечення функціонування місцевого самоврядування.

Місцеві бюджети охоплюють обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування [6, с. 36].

Сукупність усіх бюджетів, які належать до складу бюджетної системи України, є Зведеним бюджетом України [7, с. 87].

Зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави.

Зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя.

Зведений бюджет Автономної Республіки Крим включає показники бюджету Автономної Республіки Крим, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування на території Автономної Республіки Крим.

Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування на території цієї області.

Зведений бюджет міської територіальної громади, у складі якої утворені райони у місті, включає показники міського бюджету та бюджетів районів у місті (у разі утворення районних у місті рад) [3].

Також слід відзначити, що структуру бюджетної системи характеризують коефіцієнти централізації та децентралізації.

Коефіцієнт бюджетної централізації за доходами (видатками) характеризує ступінь централізації доходів (видатків) у державному бюджеті та обчислюється як відношення доходів (видатків) Державного бюджету України до доходів (видатків) Зведеного бюджету України.

Коефіцієнт бюджетної децентралізації за доходами (видатками) характеризує ступінь децентралізації доходів (видатків), тобто зосередження доходів і видатків із місцевих бюджетів. Коефіцієнт бюджетної децентралізації обчислюється як відношення доходів (видатків) місцевих бюджетів до доходів (видатків) Зведеного бюджету України [7, с. 88].

Щодо принципів побудови бюджетної системи України, то відповідно до Бюджетного кодексу бюджетна система нашої держави ґрунтується на наступних принципах:

1) принцип єдності бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією,

єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) принцип збалансованості – повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3) принцип самостійності – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

4) принцип повноти – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності – розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки

на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9) принцип справедливості і неупередженості – бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів [3].

До складу основних законодавчих документів, які регламентують побудову бюджетної системи України, визначають її принципи та структуру відносять Конституцію України, Бюджетний кодекс України, Бюджетну декларацію, Закон про Державний бюджет України, Інші закони, що регулюють бюджетні відносини, Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, прийнятих на підставі і на виконання Бюджетного кодексу, Нормативно-правові акти органів виконавчої влади, прийнятих на підставі і на виконання Бюджетного Кодексу, прогнози місцевих бюджетів, Рішення про місцевий бюджет, Рішення місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Висновки з проведеного дослідження. На основі вищевикладеного матеріалу, можна зробити висновки, що бюджетна система України є дворівневою: складається з державного та місцевих бюджетів. Сукупність бюджетів усіх рівнів бюджетної системи України називається Зведеним бюджетом України, показники якого необхідні для аналізу і прогнозування економічного і соціального розвитку держави. Структуру бюджетної системи характеризують коефіцієнти централізації та децентралізації. Згідно з Бюджетним кодексом, бюджетна система нашої держави базується на наступних принципах: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості.

На сьогоднішній день залишається доволі актуальним питанням вивчення тенденцій розвитку бюджетної системи України, засад її побудови, складових бюджету, видів доходів та видатків державного і місцевих бюджетів, основ бюджетного процесу і міжбюджетних відносин. Тому проведення подальших наукових досліджень в цьому напрямку є доцільним, адже існує чимало проблем, які пов'язані з формуванням і функціонуванням бюджетної системи та пошуком шляхів щодо її реформування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лободіна З. Бюджетна система України: проблеми функціонування та перспективи вдосконалення. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Вип. 3. С. 29–42.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#n4174>.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-17>.
4. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях / С. В. Качула, Г. Є. Павлова, Л. В. Лисяк, Добровольська О.В., Л. І. Катан. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
5. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України: монографія. / Волохова І. С., Хомутенко А. В. та ін.; за ред. д-ра екон. наук І. С. Волохової. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2021. 395 с.
6. Миськів Г. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях): навчальний посібник. Львів: Растр-7, 2020. 272 с.
7. Бюджетна система: підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 624 с.

REFERENCES:

1. Lobodina Z. (2015) Biudzhetna systema Ukrainy: problemy funktsionuvannia ta perspektyvy vdoskonalennia [Budget system of Ukraine: problems of functioning and prospects of improvement]. *Bulletin of Ternopil National Economic University*. Ternopil: TNEU, vol. 3, pp. 29–42.
2. Konstytutsiia Ukrainy (1996) [Constitution of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#n4174>.
3. Biudzhetni kodeks Ukrainy (2010) [Budget Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-17>.
4. Kachula S. V., Pavlova H. Ye., Lysiak L. V., Dobrovolska O. V., Katan L. I. (2021) Biudzhetna systema Ukrainy: navchalnyi posibnyk v skhemakh i tablytsiakh [Budget system of Ukraine: a textbook in diagrams and tables]. Dnipro: Monolit. (In Ukrainian)
5. Volokhova I. S., Khomutenko A. V. (2021) Suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy: monohrafiia [Current state, problems and prospects of development of the financial system of Ukraine: monograph]. Kharkiv: Ivanchenko Publishing House IS. (In Ukrainian)
6. Myskiv H. Biudzhetna systema: teoretychni ta praktychni aspekty (u skhemakh i tablytsiakh): navchalnyi posibnyk [Budget system: theoretical and practical aspects (in diagrams and tables): textbook]. Lviv: Rastr-7. (In Ukrainian)
7. Demianyshyn V. H., Kyrylenko O. P., Lobodina Z. M. (2020) Biudzhetna systema: pidruchnyk [Budget system: a textbook]. Ternopil: WUNU. (In Ukrainian)